

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

สรุปผล

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเรียนรู้และเข้าใจคนมลายูมุสลิมจากวรรณกรรมไทยร่วมสมัย ประเภทนวนิยายและเรื่องสั้น(พ.ศ.2516– 2555) และเพื่อถอดบทเรียนจากประสบการณ์ของนักศึกษาในการวิเคราะห์เรื่องสั้นที่มีเนื้อหาและฉากของเรื่องอยู่ในบริบทจังหวัดชายแดนภาคใต้ ระเบียบวิธีการวิจัยใช้วิธีการวิจัยเชิงเอกสาร นวนิยายและเรื่องสั้นที่นำมาวิเคราะห์มีจำนวน 12 เรื่อง นวนิยาย จำนวน 4 เรื่อง ได้แก่ “ผีเสื้อและดอกไม้”ของ นิพพานฯ “ชื่อโกะ แซกอ” ของ สุชีพ ฅ สงขลา “แวงที่รัก”ของ ขวัญดี อัครวาทินชัย และ “รุสนี”ของ มนตรี ศรีรงค์ เรื่องสั้น จำนวน 8 เรื่อง ได้แก่ “สั้นแรง” ของธงชัย สุรการ “คนต่อนก” ของไพฑูริย์ ธีธัญญา “ทุกคนจมดิ่งอยู่กับพຽນนี้ของตัวเอง” ของดุสิต หวันฯ “ผืนผ้าในสงคราม”ของ จรรยา อำนาจพันธุ์พงศ์ “บุหงามือล่อ” ของ วิน วนาทร “ตีเตาะ อาเตะ ตีเตาะ (นอนเสียเถอะน้องนอน)” ของ วรภา วรภา “ราคาของแผ่นดิน” ของ อนุสรณ์ มาราสา และ ชายผู้ที่อ้างตัวเป็น “เซ็ง ทำน้ำ” ของ รัตนชัย มานะบุตร

การวิเคราะห์วรรณกรรม ผู้วิจัยผสมผสานระหว่างแนวสหวิทยาการ ซึ่งเป็นการนำแนวคิด ขันติธรรม แนวคิดสันติภาพ และแนวคิดคุณค่าความเป็นมนุษย์ มาเป็นแนวทางในการทำความเข้าใจ กับตัวเรื่องเล่า ร่วมกับการศึกษาความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่างๆ จากตัวบท ได้แก่ โครงเรื่อง แก่นเรื่อง ตัวละคร สถานที่และเวลา บทสนทนา มุมมองของเสียงเล่า และกลวิธีที่ใช้ในการเล่าเรื่อง

การนำเสนอผลการศึกษาแบ่งออกเป็น 2 ตอนคือ ตอนที่ 1 เรียนรู้และเข้าใจคนมลายูมุสลิมผ่านวรรณกรรมร่วมสมัยประเภทนวนิยายและเรื่องสั้น ประกอบด้วย 3 ประเด็น คือ ประเด็น ที่หนึ่ง ความรักและขันติธรรมของผู้หญิงมลายูมุสลิมจากเรื่องสั้นไทยร่วมสมัย ประเด็นที่สอง สันติ และความรุนแรงจากชีวิตและมุมมองของตัวละครในเรื่องเล่าสมัยใหม่ และประเด็นที่สาม คุณค่า ความเป็นมนุษย์และความขัดแย้งระหว่างคุณค่าบนแผ่นดินที่มีหลายอัตลักษณ์ในนวนิยายไทยร่วม สมัย สำหรับตอนที่ 2 การถอดบทเรียนจากประสบการณ์ของนักศึกษาในการวิเคราะห์เรื่องสั้นที่มี เนื้อหาและฉากของเรื่องอยู่ในบริบทจังหวัดชายแดนภาคใต้ ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้

1. การวิเคราะห์ความรักและขันติธรรมของผู้หญิงมลายูมุสลิมจากเรื่องสั้นไทยร่วมสมัย จำนวนสี่เรื่อง คือ เรื่อง“บุหงามือล่อ” เรื่อง“ผืนผ้าในสงคราม” เรื่อง“ทุกคนจมดิ่งอยู่กับพຽນนี้ของตัวเอง” และเรื่อง“ตีเตาะ อาเตะ ตีเตาะ (นอนเสียเถอะน้องนอน)” นำไปสู่การเรียนรู้และความเข้าใจ ตัวละครซึ่งเป็นภาพแทนของผู้หญิงมลายูมุสลิมมากขึ้น เรื่อง“บุหงามือล่อ” เน้นให้เห็นการดำเนิน ชีวิตของหญิงชรามลายูมุสลิมคนหนึ่งทีวิถีและอาชีพประจำวันต้องพึ่งพาและอยู่ร่วมกับคนอื่น ๆ ใน สังคมเมืองที่ผู้คนมีความแตกต่างกันทางฐานะ ศาสนา ความเชื่อ ประเพณี ตลอดจนธรรมเนียมปฏิบัติ ต่างๆ หากแต่ด้วยพื้นฐานของจิตใจที่มีทั้งความอดทน ความรับผิดชอบ ความเมตตากรุณา และความ เข้าใจ ทำให้หญิงชรามลายูมุสลิมสามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมและพึ่งพาอาศัยกับคนอื่นในสังคมที่ แตกต่างนั้นได้ เรื่อง“ผืนผ้าในสงคราม” เป็นภาพของผู้หญิงมลายูมุสลิมที่สามารถเอาชนะใจตนเอง และนำพาตนเองก้าวข้ามความสิ้นหวัง ด้วยการยึดมั่น ศรัทธาและปฏิบัติตามหลักศาสนาอย่างอดทน และนิงสงบ เรื่อง“ทุกคนจมดิ่งอยู่กับพຽນนี้ของตัวเอง” แสดงความมีขันติธรรมของผู้หญิงที่เกิดจาก

ความมีเมตตากรุณาและการให้อภัยคนอื่นโดยไม่หวังผลตอบแทนอื่นใด และเรื่อง “ตีเตาะ อาเตาะ ตีเตาะ” แสดงภาพตัวอย่างชีวิตของหญิงชรามลายูมุสลิมที่อยู่ในวิถีแห่งความสงบและร่มเย็น เป็นการให้ความรัก ความห่วงใย และความเอื้ออาทรที่ออกมาจากด้านในอย่างลึกซึ้ง จนสามารถละลายความตึงเครียดและความเป็นอื่นของคนอื่นลงได้ การมีขันติธรรมจึงเป็นพื้นฐานทางศีลธรรมของมนุษย์ และเป็นบ่อเกิดของความสงบสุขในสังคม ด้วยเหตุนี้ หากเข้าใจถึงวิถีปฏิบัติประจำวันของคนมลายูมุสลิม เราจะให้คุณค่าแก่เขาเหล่านั้นมากขึ้น ซึ่งเป็นอีกความหวังหนึ่งในการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขระหว่างคนที่มีภาษา ศาสนา ความเชื่อ และขนบธรรมเนียมประเพณีแตกต่างกัน

2. การวิเคราะห์สันติและความรุนแรงจากชีวิตและมุมมองของตัวละครในเรื่องเล่าสมัยใหม่ ผ่านมุมมองของปัจเจกในมิติความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครกับบริบทต่างๆ และมีมติการให้นิยามความหมายจากเรื่องเล่าจำนวน 4 เรื่อง คือ เรื่อง “สิ้นแรง” เรื่อง “คนต่อนก” เรื่อง “ราคาของแผ่นดิน” และเรื่องชายผู้ที่อ้างตัวเป็น “เซ็ง ทำน้ำ” ผลการศึกษาในมิติความสัมพันธ์พบว่า บริบทของระบบตลาดทำให้คนจนถูกเอาเปรียบ การประกอบอาชีพในพื้นที่ส่วนรวมถูกคุกคามผ่านความรุนแรงเชิงโครงสร้าง คนพึ่งพาตนเองได้ยากขึ้นจนขาดความสุขในชีวิต เจ้าหน้าที่รัฐที่เข้าถึงข้อมูลข่าวสารมีช่องทางเอาเปรียบชาวบ้าน และการทุจริตของเจ้าหน้าที่รัฐทำให้ปัญหาความไม่สงบรุนแรงมากขึ้น สำหรับการให้นิยามความหมายพบว่า กระบวนการพัฒนาทำให้คนสับสนในคุณค่าของตนเอง และขาดการเคารพต่อกัน จนทำให้ความขัดแย้งเพิ่มมากขึ้น แนวทางหนึ่งในการกลับคืนสู่ชีวิตที่เป็นสุขจึงอยู่ที่การยอมรับและให้คุณค่าต่อวิถีการดำรงอยู่ที่แตกต่างของคน

3. การศึกษาคุณค่าความเป็นมนุษย์และความขัดแย้งระหว่างคุณค่าบนแผ่นดินที่มีหลายอัตลักษณ์ในนวนิยายเรื่อง “ผีเสื้อและดอกไม้” เรื่อง “ซีโโกะ แซกอ” เรื่อง “แว้งที่รัก” และเรื่อง “รุสนี” นวนิยายดังกล่าวให้ภาพแทนการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข และการอยู่ร่วมกันด้วยความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีอัตลักษณ์แตกต่างกัน การอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข เกิดจากการให้คุณค่าแก่ตนเองและการให้คุณค่าคนอื่น ซึ่งนำไปสู่การปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วยความเกรงใจ ความซื่อสัตย์ และการเสียสละ ในขณะที่การอยู่ร่วมกันด้วยความขัดแย้งเกิดจากการยกคุณค่าของตนเหนือคุณค่าผู้อื่น จนมองไม่เห็นคุณค่าของคนที่แตกต่างกันออกไปและปฏิบัติต่อคนเหล่านั้นอย่างมีอคติ ความขัดแย้งระหว่างคุณค่าได้ทำลายความสงบสุขของคนที่เคยอยู่ร่วมกัน การคืนคุณค่าและศักดิ์ศรีความเป็นคนให้แก่คนทุกคนโดยไม่มีความลำเอียง ไม่เลือกปฏิบัติ ไม่มีอคติ ไม่อิจฉาริษยาผู้อื่น ไม่เบียดเบียนผู้อื่นทั้งความคิด คำพูดและการกระทำ จึงเป็นส่วนหนึ่งในการคืนสันติสุขสู่สังคมชายแดนใต้

4. การถอดบทเรียนจากประสบการณ์ของนักศึกษาในการวิเคราะห์เรื่องสั้นที่มีเนื้อหาและฉากของเรื่องอยู่ในบริบทจังหวัดชายแดนภาคใต้ ผลการถอดบทเรียนนอกจากสะท้อนความเข้าใจและมุมมองต่อปัญหาความขัดแย้งในจังหวัดชายแดนภาคใต้แล้ว ยังสะท้อนการเรียนรู้ถึงความแตกต่าง การเคารพในความแตกต่างของแต่ละบุคคล แนวทางและวิธีการแก้ปัญหาความขัดแย้งโดยไม่ใช้ความรุนแรง แต่ตั้งอยู่บนความรัก ความเห็นอกเห็นใจ ความเป็นมิตร และการปฏิบัติตนในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

อภิปรายผล

การวิจัยเรื่องเรียนรู้และเข้าใจคนมลายูมุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้จากวรรณกรรมไทยร่วมสมัย (พ.ศ.2516- 2555) สามารถนำผลการศึกษามาอภิปรายได้ ดังนี้

1. วิถีมลายูมุสลิมที่ปรากฏผ่านภาพแทนตัวละครในวรรณกรรมไทยร่วมสมัย เป็นภาพของคนที่มีความซื่อสัตย์ รักสันติภาพ และรักในเพื่อนมนุษย์ ดังหญิงชรามลายูมุสลิม จากเรื่องตีเตาะ อาเตะตีเตาะ ผู้ซึ่งดำเนินชีวิตสอดคล้องกับหลักสันติธรรม คือ ปฏิบัติตนตามหลักคุณธรรมของศาสนา มีความเมตตากรุณาและปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ มีความอดทนอดกลั้นต่อทำที่ไม่เป็นมิตรของผู้อื่น ให้ความช่วยเหลือเพื่อบ้านอย่างจริงใจ และไม่เคียดแค้นความเป็นพุทธหรือมุสลิม สามารถอยู่ร่วมกับคนอื่นที่แตกต่างอย่างสงบและสันติ ตัวละคร โต๊ะหญิง จากเรื่องทุกคนจมดิ่งอยู่กับฟุ้งนี้ของตัวเอง โต๊ะหญิงไม่เพียงให้อภัยโจรที่ขโมยวัวตัวที่รักที่สุดไปเท่านั้น แต่ยังให้ข้าวให้น้ำแก้อาหาร โดยละซึ่งความโกรธและความเกลียดชัง ตัวละคร มะ (แม่) จากเรื่องผืนผ้าในสงคราม มะต้องสูญเสียลูกชายจากเหตุการณ์ความรุนแรงในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งทำให้มะจมอยู่กับความทุกข์ระทมอย่างแสนสาหัส แต่มะไม่เคยใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหา ไม่ใช้ความรุนแรงต่อผู้อื่น และไม่ใช้ความรุนแรงต่อตนเอง มะใช้การสวดมนต์ อ่านท่องคัมภีร์ และปฏิบัติตนตามหลักศาสนาเพื่อต่อสู้กับความโศกเศร้า ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงจิตวิญญาณอันจะนำไปสู่ความสัมพันธ์ด้านความรักระหว่างปัจเจกบุคคลกับพระเจ้า (Masroori, Cyrus. 2010, p.243-56) หรือตัวละคร มือล่อ จากเรื่องบุหงามือล่อ มือล่อเป็นแม่ค้าขายปลาในตอนกลางวันและขายดอกมะลิในตอนเย็น ความอึดอัดขัดสนของครอบครัว ทำให้ลูกๆ ของมือล่อไม่มีโอกาสได้เรียนหนังสือชั้นสูงเหมือนลูกของคนมีเงิน แม้ว่ามือล่อเป็นคนจน แต่ก็ยอมรับในความแตกต่าง มือล่อยังคงศรัทธาในความดีงาม มีความประพฤติชอบ ทำอาชีพสุจริต เคารพตนเอง และไม่เบียดเบียนใคร ซึ่งการไม่เบียดเบียนจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อผู้นั้นมีความประพฤติชอบ มีความสงบสุข มีความรักความเมตตา เขาจะเคารพกฎหมายและกฎเกณฑ์ธรรมชาติ เขาจะรักทุกคนรวมถึงสัตว์และสิ่งแวดลอม ทั้งนี้ความไม่เบียดเบียนได้รวมถึงทั้งความคิด คำพูด และการกระทำ (อาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา.2550. หน้า 24-26)

ภาพของตัวละครเหล่านี้นำไปสู่ความเข้าใจคนมลายูมุสลิมจากวิถีที่เขาปฏิบัติมากขึ้น ทั้งการดำรงอยู่ร่วมกันอย่างมีสันติธรรม มีความอดทน มีคุณธรรม มีความเมตตา กรุณา การยอมรับและการให้อภัย ซึ่งเป็นแนวคิดและการปฏิบัติของทุกศาสนา อันเป็นพื้นฐานที่ส่งเสริมให้คนเกิดศีลธรรม โดยเฉพาะการใช้ศาสนาเป็นที่พึ่งเพื่อแก้ปัญหาต่างๆ ในชีวิตและช่วยให้ปัญหาคลี่คลายไปได้ วิถีธรรมดังกล่าวเป็นการลดความขัดแย้งด้วยตนเอง เป็นสันติภาพของบุคคล เป็นสันติภาพด้านศีลธรรมของผู้ที่มีสันติสุขในจิตใจตลอดเวลา (Masroori, Cyrus. 2010, p.243-56; เตือนใจ ตีเทศ. 2544. หน้า 33)

2. เรียนรู้ปัญหาความขัดแย้ง นวนิยายและเรื่องสั้นได้นำเสนอสาเหตุและปัญหาความขัดแย้งในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ไว้หลายประการ คือ

2.1 ความขัดแย้งเกิดจากอคติ ดังตัวละครที่แทนตนเองว่า ผม จากเรื่อง ตีเตาะ อาเตะตีเตาะ ผมเป็นคนพุทธ อาศัยอยู่ในหมู่บ้านที่คนส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม แต่ผมมีความรู้สึกที่ไม่ดีต่อคนมุสลิม เขามองว่าความแตกต่างด้านภาษา ศาสนา และขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ระหว่างพุทธกับมุสลิมไม่สามารถเข้ากันได้ เขาจึงไม่ปรับตัวและหลีกเลี่ยงที่จะคบหากับคนมลายูมุสลิม กรณีตัวอย่างนี้ทำให้เห็นว่า อคติที่เกิดจากความแตกต่างทางศาสนา ภาษา ความเชื่อ ประเพณี ฯลฯ นำไปสู่การแบ่งแยกความเป็นพวกเรากับเขา หรือจากเรื่องชื่อโกะ แซกอ ภาพเจ้าหน้าที่รัฐคนพุทธ ปฏิบัติต่อประชาชนมุสลิมและโต๊ะครูซึ่งเป็นผู้นำศาสนาที่ชุมชนให้ความยกย่องนับถือ ด้วยกิริยาที่หยาบคาย ไม่เป็นมิตร ไม่ให้เกียรติทั้งการกระทำและคำพูด การแสดงออกดังกล่าว เป็นการทำลายศักดิ์ศรีและคุณค่าความเป็นมนุษย์ของผู้อื่น ซึ่งนำไปสู่ความขัดแย้งได้ง่าย

ความขัดแย้งดังกล่าว มีสาเหตุมาจากการยกคุณค่าหรือให้คุณค่าทางวัฒนธรรมของตน อยู่เหนือคุณค่าของคนอื่น จนทำให้มองไม่เห็นคุณค่าของคนที่แตกต่างกันออกไป และปฏิบัติต่อคน

เหล่านั้นอย่างมีอคติ ซึ่งสอดคล้องกับความคิดเห็นของไซยนต์ ไชยพร (2551. หน้า 149,152,164) ที่เสนอไว้โดยสรุปได้ว่า การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมควรทำความเข้าใจต่อพหุนิยมเชิงคุณค่า (value pluralism) เพราะคุณค่าพื้นฐานต่างๆ ที่มนุษย์ยึดถืออยู่นั้นมีความแตกต่างหลากหลาย คุณค่าเหล่านั้นมักขัดแย้งและไม่ลงรอยกัน อีกทั้งไม่สามารถนำมาเปรียบเทียบระหว่างกันได้ และไม่มีคุณค่าใดที่สามารถนำมาใช้เป็นมาตรฐานกลางในการตัดสินเมื่อคุณค่าสองอย่างขัดแย้งกันได้ เพราะทุกคุณค่าล้วนมีสถานะเท่ากันหมด จึงไม่สามารถเลือกได้ว่า ควรเลือกคุณค่าใดเป็นหลัก ด้วยเหตุนี้ ต้องไม่ละเลยเงื่อนไขความแตกต่างของแต่ละท้องถิ่น หรือแต่ละวัฒนธรรม (สรุปจาก อีวาน อิลลิช เขียน วิภาดา กิตติโกวิท แปลและเรียบเรียง. 2529. 144-153)

ความขัดแย้งระหว่างคุณค่าจึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ในสังคมที่มีความแตกต่างทางวัฒนธรรม การแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคุณค่าอาจใช้หลักศาสนาเป็นเครื่องมือในการอบรมกล่อมเกลาคจิตใจของคน เนื่องจากทุกศาสนาสอนให้มนุษย์ดำรงไว้ซึ่งความเป็นผู้มีคุณธรรม เช่น ศาสนาอิสลามสอนให้มนุษย์รักกันและอย่าให้ความเกลียดชังหรือการแบ่งพรรคแบ่งพวก ทำให้มนุษย์ขาดความเที่ยงธรรมหรือขาดความยุติธรรมต่อกัน (สรุปจากพระคัมภีร์กุรอาน. 49: 13, 4: 58, 49: 9, 5: 8 อ้างอิงจากสิทธิมนุษยชนและความยุติธรรมในศาสนาอิสลาม <<http://www.islam-guide.com/th/ch3-12.htm>> สืบค้นเมื่อวันที่ 9 มีนาคม 2554) สอดคล้องกับศาสนาพุทธที่สอนว่า ผู้มีมนุษยธรรมควรมีความถูกต้องทั้งทางกายและทางจิตวิญญาณ หรือคนดีต้องมีสัปปุริสธรรม 7 ประการคือ รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักกาล รู้จักประชุมชน และรู้จักบุคคล (สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก <http://www.mahamakute.inet.co.th/study/study64/mk6412.html> สืบค้นเมื่อวันที่ 9 มีนาคม 2553)

2.2 ความขัดแย้งเกิดจากความรุนแรงเชิงโครงสร้าง ซึ่งเป็นผลจากการพัฒนาประเทศตามแนวทางทุนนิยมนับตั้งแต่รัฐใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในปี พ.ศ.2504 เป็นต้นมา นโยบายดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อสังคมหลายประการ อาทิ คนในสังคมได้รับโอกาสไม่เท่าเทียมกัน คนจนกับคนรวยมีความแตกต่างกันมากขึ้น การให้ความสำคัญกับโครงการขนาดใหญ่ในระดับมหัพภาคมากกว่าคำนึงถึงคุณภาพชีวิตของกลุ่มคนรากหญ้าและกลุ่มคนด้อยโอกาสในสังคม ฯลฯ ดังเช่นชีวิตของนาฮาน ดุลละ จากเรื่องสั้นแรง นาฮานต้องออกจากโรงเรียนและทำงานรับจ้างเลี้ยงตัวเองตั้งแต่ยังเด็ก เขาพยายามเก็บเงินจนได้ซื้อเรือหาปลาเล็กๆ ทำมาหากินตามแม่น้ำลำคลอง แต่ทรัพยากรชายฝั่งเสื่อมโทรมลงเรื่อยๆ จากการใช้เครื่องมือประมงประเภททำลายล้างของกลุ่มนายทุน เมื่อไม่มีสัตว์น้ำให้จับ นาฮานจำต้องกลับไปทำงานรับจ้างดังเดิม หหมดโอกาสทำอาชีพที่เป็นนายของตนเอง เช่นเดียวกับ ญามินห์ จากเรื่องคนต่อนก ญามินห์ทำอาชีพต่อนก การทำมาหากินของเขาต้องพึ่งพาธรรมชาติ เมื่อความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรลดลง นกป่าหายากขึ้น ญามินห์จึงมีทางเลือกไม่มากนัก เมื่อจำเป็นต้องใช้เงินเพื่อเป็นค่ารักษาเมียของเขา ทำให้ญามินห์ถูกเอาเปรียบจากคนที่มั่งคั่งมีอำนาจ เขาจำต้องขายนกต่อซึ่งเป็นเครื่องมือทำมาหากินในราคาถูก หรือจากเรื่องราคาของแผ่นดิน นักการเมืองท้องถิ่นซึ่งมีโอกาสเข้าถึงข้อมูลข่าวสารก่อนชาวบ้าน ได้ฉวยโอกาสนั้นมาเอาเปรียบชาวบ้าน โดยขอซื้อที่ดินที่จะมีถนนตัดผ่านในราคาถูกเพื่อเอาไว้เก็งกำไร ภาพเสนอเหล่านั้นล้วนเป็นการใช้ความรุนแรงต่อผู้ด้อยโอกาสในสังคมผ่านโครงสร้างการพัฒนา ซึ่งเกิดจากการปฏิบัติที่ขาดความยุติธรรมและไม่เป็นธรรมต่อผู้อื่น ตลอดจนเป็นการเบียดเบียนผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อน

การยุติความรุนแรงเชิงโครงสร้าง คือ ต้องหันมาสร้างสันติภาพอย่างถาวร โดยพัฒนาระบบกลไกให้เกิดการเคลื่อนไหวในสิ่งเหล่านี้ เช่น การสร้างความเป็นระเบียบบนพื้นฐานของการเคารพสิทธิมนุษยชน การสร้างความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและสังคมที่เป็นธรรม การจัดระบบ

สวัสดิการสังคม การเป็นผู้มีสันติสุขในจิตใจตลอดเวลา การไม่ใช้ความรุนแรงต่อตนเอง ไม่ใช้ความรุนแรงต่อผู้อื่น และไม่ใช้ความรุนแรงต่อสิ่งแวดล้อม การเคารพซึ่งกันและกัน การเคารพในชีวิตผู้อื่น การสร้างสรรค์สังคมที่มนุษย์ทุกคนมีเสรีภาพและศักดิ์ศรี สามารถดำเนินชีวิตได้เต็มตามศักยภาพและอย่างเหมาะสมกลมกลืนกับเพื่อนมนุษย์และธรรมชาติแวดล้อม การส่งเสริมวิถีชีวิตแบบพึ่งตนเอง (ความสามารถดำรงชีพได้อย่าง “พอ” อยู่ “พอ” กิน) ปกป้องทรัพย์สินที่เป็นของส่วนรวม ให้ความสำคัญคุ้มครองประชาชนคนยากคนจน สร้างค่านิยมที่ยอมรับความแตกต่างหลากหลายในสังคม การอยู่ร่วมกันภายใต้ความแตกต่างหลากหลาย และการอยู่ร่วมกันภายใต้วิกฤตสิ่งแวดล้อม ไม่ประสงค์จะยอมรับความรุนแรงในฐานะทางออก หากแต่มองว่าความรุนแรงเป็นตัวจำกัดทางเลือกของมนุษย์ยิ่งกว่าทางเลือกอื่น ทางเลือกที่พยายามที่จะลดปัญหาความรุนแรงเชิงโครงสร้างโดยไม่ใช้ความรุนแรงทางตรงนั้นจะอยู่ที่การไม่ใช้ความรุนแรง (โคทม อาริยา. 2530. หน้า 232 ; ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. 2539. หน้า 11 ; สาวิตรี สุวรรณสถิต. 2544. หน้า 34-35 ; นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2554 ; สรุปรจาก อีวาน อิลลิช เขียน วิภาดา กิตติโกวิท แปลและเรียบเรียง. 2529. 144-153)

2.3 ความขัดแย้งเกิดจากการไม่เคารพในชีวิตของผู้อื่น และการมองไม่เห็นคุณค่าและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้อื่น ดังตัวอย่างจากเรื่อง รุสนี เด็กผู้หญิงที่ถูกกระทำทั้งทางร่างกายและจิตใจ นับตั้งแต่ภาพของพ่อที่ถูกทำร้ายในชายป่าใกล้หมู่บ้าน พ่อและแม่ถูกยิงตายกลางถนน หมู่บ้านที่อยู่อาศัยถูกทหารเผาทำลายจนสิ้นซาก และตนเองถูกญาติใกล้ชิดข่มขืนอย่างทารุณซ้ำแล้วซ้ำเล่า จนต้องหนีจากสังคมมุสลิมไปหาสังคมอื่นเพื่อหลบภัยและพึ่งพิง กรณีของรุสนี เป็นภาพแทนของมนุษย์ที่ถูกกระทำรุนแรง ทั้งจากปัญหาความรุนแรงทางการเมือง และปัญหาความรุนแรงจากเพศสภาพ ส่วนหนึ่งของปัญหาความรุนแรงเกิดจากการไม่มีขันติธรรม เช่น การละเลยสิทธิมนุษยชน การปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วยความเลวร้าย ความรุนแรง ความเกลียดชัง ความสั่นหวง การไร้คุณค่า ฯลฯ พฤติกรรมเหล่านี้เป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบุคคล อีกทั้งการไม่มีขันติธรรมยังเป็นผลผลิตของการเมือง เช่น การแสดงอำนาจที่เหนือกว่าทำให้เกิดผลลัพธ์ในทางที่เลวร้ายต่อคนอื่น เป็นต้น (Kazmi, Syed Latif Hussain. 2009. p.27-51) ด้วยเหตุนี้ การแก้ปัญหาความขัดแย้งต้องคำนึงถึงการมีเสรีภาพที่จะมีความแตกต่าง และอยู่ร่วมกันในความแตกต่างหลากหลายอย่างเสมอภาคเท่าเทียม โดยไม่มีการเลือกปฏิบัติ (อมรา พงศาพิชญ์. 2553. หน้า 20) รวมทั้งการเคารพในคุณค่าความเป็นมนุษย์ผ่านสิทธิมนุษยชน คือ บุคคลใดจะถูกกระทำทรมานหรือการปฏิบัติหรือการลงโทษที่โหดร้าย ไร้มนุษยธรรมหรือย่ำศักดิ์ศรีไม่ได้ (คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ. ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน <http://www.nhrc.or.th/webdoc/Universal_Declaration_Of_Human_Rights.pdf> สืบค้นเมื่อวันที่ 2 เมษายน 2555)

3. เรียนรู้แนวทางการเสริมสร้างสันติสุข นวนิยายและเรื่องสั้นได้เสนอแนวทางการเสริมสร้างสันติสุขในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ไว้หลายประการ คือ

3.1 การอยู่ร่วมกันอย่างพึ่งพาอาศัย เช่น เรื่องบุหงามือล่อให้ภาพแทนความสัมพันธ์อันดีระหว่างมือลอกกับเจ้าแก้ว ซึ่งเมตตาให้นางพวงไฟมาใช้ที่บ้าน การให้ความช่วยเหลืออย่างเต็มใจได้ช่วยลดช่องว่างความแตกต่างทางเชื้อชาติและศาสนา

3.2 การเคารพตนเอง เช่น การเห็นคุณค่าของตน การรักษาเกียรติยศของตน ฯลฯ ดังตัวละคร ฮูยัน จากเรื่องผีเสื้อและดอกไม้ ฮูยันมีความรับผิดชอบตั้งแต่เด็ก ฮูยันตัดสินใจลาออกจากโรงเรียนเพราะเห็นคุณค่าของตน คือ สามารถช่วยพ่อดูแลน้อง และทำงานช่วยเหลือจนเจ็ครอบครัวยุติได้อีกหนึ่งครั้ง ฮูยันมีจิตใจที่เข้มแข็ง อดทน รู้จักประหยัดและอดออม เขาจึงสามารถพึ่งพาตนเองและผดุงเกียรติของตนเอาไว้ได้ โดยไม่ทำตัวให้เป็นภาระของใครหรือของสังคม

3.3 การเรียนรู้และเข้าใจความแตกต่างทางวัฒนธรรม เช่น การเคารพในวิถีชีวิตของผู้อื่น การดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสมกลมกลืนกับเพื่อนมนุษย์และธรรมชาติ การให้คุณค่าศาสนาอื่นเท่าเทียมกับศาสนาของตน ความเข้าใจและให้เกียรติคนอื่นที่มีวัฒนธรรมแตกต่างจากตน เป็นต้น ดังตัวอย่างจากเรื่องแว้งที่รัก ครอบครัวของคนพุทธและคนมุสลิมสามารถอยู่ร่วมกันด้วยความรักและความเข้าใจ เช่น ครอบครัวของน้อยกับครอบครัวของมาตุที่เป็นเพื่อนบ้านกัน กินข้าวร่วมครัวกันได้ ผ่าลูกหลานให้ช่วยดูแลเด็กเช่นญาติสนิท ซึ่งการเคารพในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของผู้อื่นเช่นนี้ เป็นเครื่องมือในการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดีต่อกัน และไม่ทำให้เกิดความขัดแย้งในการอยู่ร่วมกัน

4. พันธกิจหนึ่งของสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษา คือ การบูรณาการการเรียนการสอนกับการรับใช้สังคม การจัดกิจกรรมการถอดบทเรียนของนักศึกษาในการวิเคราะห์เรื่องสั้นและนวนิยายที่มีเนื้อหาและฉากของเรื่องอยู่ในบริบทจังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นการเชื่อมโยงปรากฏการณ์ทางสังคมกับปรากฏการณ์จากวรรณกรรม ซึ่งแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสังคม กล่าวคือ นักเขียนมิได้สร้างผลงานอันเกิดจากแรงบันดาลใจส่วนตัวและเพื่อความพึงพอใจส่วนตัวเพียงอย่างเดียว แต่เป็นงานที่มีแรงบันดาลใจมาจากสภาพสังคมและเกิดขึ้นเพื่อรับใช้สังคมอีกประการหนึ่งด้วย คุณค่าของวรรณกรรมสามารถที่จะอ่านเอาสาระต่างๆ จากกรณีศึกษาในหลายๆ ด้าน ซึ่งช่วยให้นักศึกษาได้เรียนรู้คนอื่นที่แตกต่าง อันจะนำไปสู่ความเข้าใจและการปรับตัวอยู่ร่วมกับคนอื่นได้อย่างมีความสุข การถอดบทเรียนจึงสามารถนำมาปรับใช้ในการสอนวรรณกรรมร่วมกับวิธีการอื่นๆ ที่มีอยู่แล้วได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะ

1. การศึกษาด้วยวรรณกรรมด้วยวิธีการวิเคราะห์แนวสหวิทยาการ ร่วมกับการศึกษาความสัมพันธ์ขององค์ประกอบจากตัวบท ทำให้เห็นมุมมองชีวิตจากกรณีศึกษาได้อย่างลึกซึ้งมากขึ้น เนื่องจากผู้เรียนสามารถเลือกใช้แนวคิดที่เหมาะสมและสอดคล้อง เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ ซึ่งอาจนำแนวการวิเคราะห์ดังกล่าวไปใช้ในการศึกษาวรรณกรรมในประเด็นทางสังคมในแง่มุมต่างๆ หรือในพื้นที่อื่นๆ ต่อไป

2. การถอดบทเรียนจากประสบการณ์ของนักศึกษาในการวิเคราะห์วรรณกรรม กล่าวได้ว่าเป็นการต่อยอดการวิเคราะห์วรรณกรรมเพื่อพัฒนาความคิดเชิงสังเคราะห์และเชิงสร้างสรรค์แก่นักศึกษาหรือผู้เรียนในระดับต่างๆ ได้

3. ผลการศึกษาช่วยย้ำให้เห็นวิถีมุสลิมที่รักความสงบ สันติ และดำรงตนตามแนวทางของศาสนา หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องควรผลิตสื่อ ประชาสัมพันธ์ เผยแพร่เพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับคนมลายูมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้แก่สังคมในวงกว้าง ทั้งนี้ในสังคมที่มีความหลากหลาย เราควรเปิดพื้นที่ให้กับความต่าง (The different) เพื่อให้คนได้เรียนรู้และเข้าใจซึ่งกันและกัน ได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและทัศนคติต่างๆ โดยยังเคารพในความแตกต่างทางวัฒนธรรมของคนอื่นที่อยู่ร่วมกัน แม้คนเหล่านั้นจะมีฐานคิดและกฎเกณฑ์กันคนละชุด (สรุปจากไชยรัตน์ เจริญสิน โອฬาร. 2554 : 192, 213)

4. ผลการวิจัยอาจนำไปกำหนดนโยบายการศึกษาในระดับต่างๆ เช่น จัดให้มีหลักสูตรรายวิชาที่ส่งเสริมการเรียนรู้เกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในภาคใต้ เรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เรียนรู้บริบทสังคม วัฒนธรรม การศึกษา เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม โดยเชื่อมโยงกับบริบทอื่นๆ ที่กว้างขึ้น เพื่อให้เยาวชนได้เข้าใจคนกลุ่มต่างๆ หรือกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ที่อยู่ร่วมกันในสังคม ทั้งนี้

การศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญที่ใช้จัดความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากความแตกต่าง รวมทั้งการสอดแทรกแนวคิดชั้นติธรรม แนวคิดสันติภาพ แนวคิดคุณค่าความเป็นมนุษย์ และแนวคิดการเรียนรู้การอยู่ร่วมกัน เข้าไปในรายวิชาต่างๆ เพื่อส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขในสังคมที่มีความแตกต่างทางวัฒนธรรม เป็นต้น

5. อาจใช้แนวคิดจากศาสตร์อื่นๆ ไปวิเคราะห์นวนิยาย เรื่องสั้น หรือกวีนิพนธ์ ร่วมกับองค์ประกอบของวรรณกรรมในแง่มุมต่างๆ ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่ความก้าวหน้าในวงวิชาการที่เกี่ยวข้องต่อไป